

A közjegyzői döntések érzelmi összetevői, avagy a magyar közjegyzőség pszichológiai kihívásai

A tanulmány és annak részét képező kutatás a Miskolci Egyetem Jogpszichológiai Szakjogász szakirányú továbbképzésének keretei között készült. A tanulmány újszerű perspektívából, a jog és a pszichológia interdiszciplináris tudományanyagának felhasználásával vizsgálja úgy a jogi döntéshozatal mechanizmusát, mint a közjegyzőséget érintő kognitív és pszichés kihívásokat. A kutatás a pszichológia eszköztárával elemzi a jog alkalmazóinak működését és a közjegyzői döntéshozatal sajátosságait, továbbá azonosítja azokat a heurisztikákat, illetve kognitív torzításokat, amelyek a közjegyzői döntéshozatal mechanizmusát is áthatják. Betekintést nyerhetünk a döntéshozatal és a lelkiállapot rejtett összefüggéseibe, valamint az emberi psziché működésének azon attribútumaiba, amelyek a gondolkodás irányait alapjaiban meghatározzák. Végül, a tanulmány következtetéseket von le az igazságszolgáltatás képviselőit szükségszerűen érő pszichológiai kihívások kezelését illetően, hangsúlyozva egyúttal a pszichológiai kutatási eredmények felhasználásának indokoltságát a hivatali munkavégzés minőségének javítása érdekében.

Tárgyszavak:

jogpszichológia, heurisztika, szubjektum, kognitív torzítások, döntéshozatal

The study and the research forming part of it were conducted within the framework of the specialized further training program in legal psychology at the University of Miskolc. The study examines the mechanisms of legal decision-making and the cognitive and psychological challenges facing notaries from a novel perspective, using interdisciplinary material from the fields of law and psychology. The research uses psychological tools to analyse the work of legal practitioners and the specificities of notarial decision-making and also identifies the heuristics and cognitive distortions which permeate the mechanism of notarial decision-making. We gain insight into the hidden links between decision-making

and mental state, as well as the attributes of the human psyche which fundamentally determine the direction of thought. Finally, the study draws conclusions regarding the management of psychological challenges inevitably affecting the representatives of the judiciary, while emphasizing the justification for using the results of psychological research to improve the quality of administrative work.

Keywords:

legal psychology, heuristics, subject, cognitive biases, decision-making

1. Bevezető gondolatok

A döntéshozatal, mint az emberi létezését átható, azzal szükségképpen együtt járó művelet gyakorta anélkül van jelen és kíséri létezésünket, hogy az a tudatosság szintjére jutna. Általános értelemben a döntéshozatal jelentősége a döntés következményei oldaláról ragadható meg a legszemléletesebben: mind a jogászai munka során, mind a hétköznapi helyzetekben a cél a minőségileg „jó döntés” meghozatala, amely jelenti egyúttal az adott döntés indokolhatóságát és igazolhatóságát is. Megkérdőjelezhetetlen tény, hogy döntéseink a sajátunkon kívül más személyek életére is lényeges kihatással bírnak, amely következmények különböző szinten jelentkezhetnek, így a jogászai munka során – de különösen az igazságszolgáltatás főszereplői által – hozott döntések életet befolyásoló erejük okán kiemelt jelentőséget hordoznak magukban. Az interdiszciplináris tudományok fejlődésével az érdeklődési körök is szélesedtek, így a tudományos igényű vizsgálódások fókuszába került – többek között – a bírói döntéshozatal vizsgálata. Ezen kutatások a kognitív tudományok eredményeit felhasználva elemezték a döntéshozatal mechanizmusát az igazságszolgáltatásban, ideértve az ítéletalkotást befolyásoló tényezőket is. A kognitív tudományok általánosságban véve a megismeréssel foglalkozó tudományterületeket foglalják egységbe, amely csokorba a pszichológia is besorolható. A pszichológia oldaláról szemlélve maga az ítélkezés és a szintiszta jogszolgáltatás semmiképp sem egymással szinonim fogalmak, hiszen a jelenség forrása az emberi működés, amelyből következően a döntéshozatal alanyára, azaz a bíróra is szükségszerűen hatnak az elméjében zajló, általánosan elfogadott pszichés folyamatok.

Jerome Frank közérthető nyelvezetű és a téma iránti érdeklődést serkentő munkáiban már egészen korán, a 20. századi amerikai igazságszolgáltatás tapasztalatai nyomán vizsgálat tárgyává tette a jogrendszer működését, a bírászkodás folyamatát, valamint a társadalom és a jogászság viszonyát. Tétélei, kritikus észrevételei

és megoldási javaslatok nem csupán az Egyesült Államokban váltak vitaindítóvá és inspirálóvá, hiszen következtetései helytől és kortól függetlenül hasznosíthatók az emberiség sorsának javításáért való törekvés során, megalkotva egyúttal a konstruktív szkepticizmus fogalmát.¹

A jogtudomány és a pszichológia teremtő szellemű szintézisével új szemléletmód keletkezett, amellyel hatékonyan vizsgálható a jogi döntéshozatal mechanizmusa. Az ítélezés ugyanis olyan komplex szakmai tevékenység, amelyhez elengedhetetlen bizonyos készségek, kompetenciák, valamint más tudományterületekről szerzett ismeretek megléte. A tételes jogi ismeretek választ adnak arra, hogyan igazodjon el a bíró a jogalkotás adta keretek között, míg a jogpszichológia és a jogsociológia arra, hogy mi is áll a kialakult joggyakorlat háttérében, milyen következményekkel jár a fennálló helyzet és milyen irányban lehet azt fejleszteni.²

2. A kutatás fő kérdései: a kutatás célja

A kutatás céljának és relevanciájának meghatározása érdekében elsődlegesen el kell helyeznünk a közjegyzőség intézményét a magyar jogrendszerben, mivel az igazságszolgáltatásban betöltött szerep involválja a kutatás alapkérdését. A közjegyző a jogszabály által meghatározott hatáskörében az állam igazságszolgáltató tevékenysége részeként jogszolgáltató hatósági tevékenységet végez, független és pártatlan hatóságként működik, tevékenységében nem utasítható, csak a törvénynek van alávetve. Összefoglalóan elmondható, hogy a közjegyzők – hatóságként – valahol az ügyvédek és a bíróságok között helyezkednek el, de mégis közelebb a bíróságokhoz, hiszen a jogszabály kimondja, hogy számos közjegyzői eljárásban – például a hagyatéki eljárásban, végrehajtási eljárásban, fizetési meghagyásos eljárásban, valamint a Kjnp.³ által szabályozott egyéb nemperes eljárásokban – a közjegyző eljárása az elsőfokú bíróság eljárásával azonos hatályú, tehát ezekben az eljárásokban a közjegyző *expressis verbis* az elsőfokú bíróság jogkörét gyakorolja. A közjegyző által nemperes eljárásokban saját törvényes jogkörében hozott határozatokat ugyanolyan vagy aggálytalanul hasonló garanciális eljárások előzik meg, mint a bírósági határozatokat, ezért a közjegyző saját közvetlen eljárásai alapján kiadott végzései és jóváhagyásai

- 1 *Fedor Anett*, Gondolatok Jerome Frank „Bíráskodás az elme ítélőszéke előtt” című válogatott írásairól. *Büntetőjogi Szemle*, 2014/2, 28. o.
- 2 *Kovács-Gábris Angéla*, A bírósági döntéshozatal kognitív-érzelmi oldala a megismeréstudományok szemszögéből. *JURA*, 2021/1., 30. o. [a továbbiakban: *Kovács-Gábris*, *Döntéshozatal*]
- 3 Az egyes közjegyzői nemperes eljárásokról szóló 2008. évi XLV. törvény (Kjnp.)

a bíróság határozataival egyenlő hatályúak.⁴ A fentiekből következően a bírói funkció ellátása nem csupán látszólagos, hanem jogszabály által delegált hatáskör, így a bírósági eljárásokkal és a bírói döntéshozattal fennálló párhuzam – mint hasonlóság – nem megkérdőjelezhető. A bírói döntéshozattal, valamint a döntéshozattal befolyásoló tényezőket számos hazai, valamint nemzetközi tanulmány vizsgálja és vizsgálta, azonban a közjegyzői döntéshozatal tárgyában hasonló szempontú kutatások ez ideig aligha nyertek teret. A jelen kutatás az előbbi hiányosságot szándékozik pótolni, miközben arra a kérdésre igyekszik választ kapni, hogy vannak-e érzelmi összetevői a közjegyzői döntéseknek, ideértve, hogy az egyes ügyek kezelését illetően hatnak-e a közjegyzőkre és mennyiben az eljárásokban jelenlévő szubjektív körülmények (úgy, mint a felek viselkedése és a közjegyző befolyásolására tett esetleges kísérletek). A szakdolgozat első részében a „bíró” és „közjegyző” hivatásrendi elnevezés nem a megkülönböztetést szolgálja, hanem elsősorban a döntéshozó minőségében értendő a szóhasználat.

A bírói és a közjegyzői határozatok formaiságukat tekintve különbözhetnek, hiszen a közjegyző az ügy érdemében is végzéssel határoz, míg a bíróság a jogszabály által meghatározott esetekben az ügy érdemében ítélettel dönt. Mind a bírói, mind a közjegyzői határozatok immanens eleme az indokolás, amely a fellebbezhető határozatok kötelező egysége. Maga a történet a tényállás alapegysége, téglája, a tényállások tehát a jogi szempontból releváns történetekből keletkeznek. Az indokolás alapját minden esetben a feltárt tényállás képezi, amelyből a döntéshozó jogi következtetéseket von le és amely a döntés szempontjából releváns tényeket foglalja magában. Az eljárást befejező határozat meghozatalát megelőzően még számos eljárásjogi döntés is vár a közjegyzőre, amelyekből az eljárás során fokozatosan építkezik fel az érdemi határozat. Az indokolási kötelezettség egyfajta pszichológiai szempontú iránytűként is szolgál a jogalkalmazó számára, hiszen csak olyan jogi következtetés lehet helytálló és fogadható el helyesként, ami a megállapított tényállással és az ügyben releváns tényekkel koherens. Adott esetben az indokolási kötelezettség is felülbírálat tárgyát képezheti: a hatósági határozat nem megfelelő indokolása olyan eljárási szabályszegés, amely az ügy érdemi elbírálására lényeges kihatással van, egyben sérti a tisztességet eljáráshoz való alapjogot is.⁵ Az indokolási kötelezettség korlátait vizsgálva az Alkotmánybíróság azonban kimondta, hogy a bíróságok indokolási kötelezettségéből nem következik a felek által felhozott minden észrevétel egyenként való megcáfolási kötelezettsége, különösen nem a kérelmező szubjektív elvárásait kielégítő mélységű érvrendszer bemutatása.⁶ A fentiek alapján tehát az indokolás egyfajta sajátos értelemben vett biztosítéki jelleget

4 46/1991. (XI.10.) AB határozat.

5 BH2025.48.

6 3107/2016. (V.24.) AB határozat.

hordoz magában pszichológiai szempontból, hiszen a döntés kialakítása során az alkalmazott jogszabályok által kijelölt mederben tartja a deliberáció folyamatát. Az indokolási kötelezettség alapos teljesítése a döntéshozatalt övező torzítások enyhítésében is lényeges szerepet játszhat, hiszen „papírra vetve” szelektálódnak és koherensebben öltönek testet az emberi elmében még csapongóan keringő gondolatok.

A bírói és a közjegyzői döntéshozatal további köteléke az alkalmazott jogszabályok elválaszthatatlan összekapcsolódása, nevezetesen, hogy a bíróság előtt zajló polgári peres eljárásra irányadó eljárásjogi szabály⁷ a közjegyzői eljárásokra irányadó speciális jogszabályok háttérjogszabályát képezi azzal, hogy maguk a közjegyzői eljárásokat szabályozó normák deklarálják, hogy az említett Pp. szabályait a polgári nemperes eljárás sajátosságaiból eredő eltérésekkel kell alkalmazni. A közjegyzői döntések a jogorvoslati rendszeren keresztül integrálódnak is a bírói döntések rendszerébe, hiszen a közjegyző határozata ellen benyújtott fellebbezést másodfokon bírósági fórum – a területileg illetékes törvényszék – bírálja el. Ezen a ponton rögzítenünk kell, hogy az eljárásjogi rendelkezések egy lényeges distinkciót is meghatároznak: a közjegyző előtt zajló eljárások kivétel nélkül nemperes jellegűek, amelynek komoly keretei vannak. E körben hangsúlyozandó, hogy a közjegyző előtt zajló nemperes eljárásban bizonyítás felvételének főszabály szerint nincs helye, így amennyiben a jogvita érdemi elbírálása bizonyítás felvételét teszi szükségessé, az csak bíróság előtti peres eljárás tárgya lehet. A gyakorlatban számos kihívást hordoz a nemperes eljárás kereteinek következetes fenntartása az egyes közjegyzői eljárások során, amely jelenség a pszichológia nézőpontjából is könnyedén megragadható. A jogalkalmazó oldaláról nem minden esetben könnyű kijelölni, hogy hol húzódnak a bizonyítás kizártságának határai, hiszen adott esetben véleményes helyzetek is előállhatnak – például, ha a fél álláspontja alátámasztására okiratot csatol be –, míg az eljárásban részes felek számára gyakorta nehézséget okoz a tárgyalóhelyiség színterén kívül hagyni az általuk bizonyítékként értékelt, a döntéshozatalt orientálni szándékozó eszközöket. A fenti jelenség az eljáró közjegyző számára komoly kognitív kihívást generálhat, hiszen a megoldásra váró jogi dilemma feloldása a racionalitás és a logikai gondolkodás szempontjából bizonyítás felvételét kívánná, azonban a közjegyzőnek mindenek fölött be kell tartania a nemperes eljárás adta kereteket, akkor is, ha az az alapvetően jelenlévő emberi igazságérzet feláldozásával jár is együtt, esetéenként a részes felek indulatát generálva. Összegezve tehát, a jogszabályi környezet pillérei mentén a közjegyző elméjében dől el, hogy az eljárás során mely körülmények értékelhetők és értékelendők az eljárást

7 A polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény (Pp.)

lezáró érdemi döntés alapjaként, hiszen maga a tényállás megalkotása is olyan folyamat, amely a jogalkalmazó elméjében zajlik.

3. A kutatás alátámasztása: szakirodalmi háttér

Noha a kutatás célja meglévő források hiányában unikálisnak tűnhet, a vizsgálat szakirodalmi háttereként a bírói döntéshozatalt és a döntéshozatalt befolyásoló tényezőket tanulmányozó kutatások megfelelő alapként szolgálhatnak a gyakorolt jogkörök hasonlósága okán. A bírói döntéshozatalt vizsgáló pszichológiai kutatások sarokköve a kognitív torzítások azonosítása és elemzése, amelyek a jogászai attitűd és általánosságban véve az emberi működés tagadhatatlan velejárói.

Nehéz elfogadnunk, hogy korlátozott hozzáféréssel rendelkezünk elménk működéséhez, mivel ez idegen a tapasztalatainktól, ennek ellenére igaz: sokkal kevesebbet tudunk önmagunkról, mint ahogyan érezzük. Az emberek erős pszichológiai immunrendszerrel rendelkező lények. Számos kognitív torzítás megvéd minket attól, hogy belássuk tévedéseinket, és túlzott magabiztosságunk az egyik legjobban dokumentált gondolkodási hibáink egyike. A kognitív torzítások ráadásul még saját torzításainkat is elfedik előlünk. Elménk irracionális természetéről ezért nincs intuitív megérzésünk, arra csak akkor derül fény, amikor kutatók, külső szemmel és tudományos módszertannal feltárják azokat. Ez a tudatlanság a hétköznapi életben nem jelent problémát, a jog alkotói és végrehajtói számára azonban súlyos következményekkel járó tévedésekhez vezethetnek.⁸ Az ítélezés olyan összetett gondolkodási folyamat, amelyhez – a jogszabályok szövegének ismeretén túl – nélkülözhetetlen egyéb kvalitások és más tudományterületek irányába mutató tájékozottság megléte. A szakirodalmi háttér alapján tényként kezelhető, hogy a bírói döntések nem lehetnek pusztán matematikai számítások eredményei, és ennek nem csupán érzelmi-lelki okai lehetnek, hanem maga az elme is elterelheti a racionalitás útjáról a gondolkodást. Noha a bírák jól képzett, tapasztalt és erősen motivált döntéshozók, mégis fogékonyak maradhatnak a kognitív illúziókra.⁹

A heurisztikák olyan általános döntéshozatali eljárások, leegyszerűsítő gondolati mechanizmusok, amelyek elengedhetetlenül szükségesek a mindennapi élethelyzetek által követelt nagyszámú döntés meghozatala során, hiszen csökkentik a kognitív terheket, amelyre vagy az információhiány, vagy a gyors döntés

8 *Czabán Samu*, *Jog és pszichológia: kognitív torzítások az igazságszolgáltatásban és a jogalkotásban, illetve metakognitív szakadékok mérése jogászok körében*, Doktori értekezés, 2024. 6. o. [a továbbiakban: Czabán, *Jog és pszichológia*]

9 *Kovács-Gábris*, *Döntéshozatal*. 31. o.

igénye miatt van szükség. A heurisztika, szaknyelvi megfogalmazás szerint egy olyan egyszerű eljárás, amely segít megfelelő, bár sokszor nem tökéletes választ találni nehéz kérdésekre. Ezekhez kapcsolódnak az egyes torzítások, mint kognitív csapdák.¹⁰ Az emberek előrejelzéseik és állításaik megfogalmazásakor rendszerint nem követik a várható hasznosság racionális kalkulációjának szabályait, illetve az előrejelzés statisztikai törvényszerűségeit, ehelyett néhány alapvető heurisztikus eljárást alkalmaznak az ítéletalkotásra. E heurisztikákat nagyvonalúan úgy írhatjuk le, mint mentális műveleteket vagy „rövid utakat” (ún. *shortcuts*) a döntéseikhez.¹¹ Ezen a ponton fontos megjegyezni, hogy a heurisztikák – noha azt magyarul általában kognitív torzításként fordítják – valójában nem káros vagy negatív jelenségek az emberi elme működése szempontjából, sokkal inkább az elme működésének sajátosságai, így talán helyesebb volna a heurisztikákat kognitív terelésnek nevezni. Az emberi elme zseniális, hiszen végtelen mennyiségű információt szűr le már önmagában a valóság érzékelése során is. A társas helyzetek értelmezése mindenképpen bonyolult kognitív folyamat, így a gyorsítások vagy heurisztikák a kognitív kapacitások kimerültével akár a tárgyalóhelyiségben is félrevihetnek minket, úgy is fogalmazhatnánk, hogy a kognitív kifáradás jellemzően „leegyszerűsítő” döntéseket okoz.

A gyors és lassú gondolkodás elméletének kidolgozása Kahneman és Tversky nevéhez fűződik, amely teóriában a gyors és lassú gondolkodás mechanizmusa, céljai és sajátosságai tárulnak fel. Az elmélet szerint a gondolkodást tekintve megkülönböztethetünk egy gyors – automatikus rendszert és egy lassabb – akaratlagos rendszert. A gyors rendszerre jellemző, hogy azonnal reagál, dönt, véleményt alkot azon tapasztalatok alapján, amit az agyunk a megélt élmények alapján összegyűjtött – ideértve az intuíciókat, hiedelmeket, megérzéseket is –, tehát automatikusan és gyorsan működik mindenféle tudatos irányítást nélkülözve, alkalmazása különösebb kognitív terheléssel sem jár, így a hibák gyakori forrásának tekinthető. Ezzel szemben a lassú rendszer követhető logikai lépéseken keresztül juttat el az eredményhez, kifejezetten az emberi akarat hatására lép működésbe a tudatos és reflektált gondolkodásért felelős jelenségként, így lényegesen több idő- és energiaráfordítást igényel, azonban kevesebb hibát is eredményez. Az említett két rendszer működése akkor lenne optimálisnak tekinthető, ha a gyors rendszerből eredő hibákat a lassú rendszer korrigálná és a cselekvés is ennek megfelelően váltana, ez azonban a mindennapi gyakorlat során aligha valósítható meg teljes egészében, mert túl sok lemondással és pszichológiai kötelességgel járna a józan észre hallgatnunk. A két rendszer funkcionálására jellemző továbbá, hogy más személyek viselkedésének megítélése esetén a lassú

10 Gábris Angéla, Kognitív tudományok az ítélezési tevékenység szolgálatában. *Pro Futuro*, 2020/1. 119. o. [a továbbiakban: Gábris, Kognitív tudományok]

11 Hámori Balázs, Kísérletek és kilátások – Daniel Kahneman. *Közgazdasági szemle*, 2003/szeptember. 780. o.

rendszerrel használjuk, tévedéseiket könnyebben azonosítjuk, míg önmagunk vonatkozásában inkább a gyors rendszerben gondolkodunk, így tévedéseink kevésbé és nehezebben azonosíthatók számunkra. Kahneman és Tversky fejtegetéseik során a homo ökonomikus, azaz a racionálisan gondolkodó ember modelljét vették alapul, aki ésszerűen dönt, ez azonban a valóságban könnyűszerrel képes megváltozni, ha az egyén rendkívüli érzelmek hatása alá kerül. Kahneman és Tversky elmélete szerint az emberi viselkedés gyakran eltér ettől a racionális modelltől, ráadásul a hibák nem csak rendkívüli érzelmek miatt keletkeznek, hanem a megismerés folyamatából is fakadnak. Úgy vélhetjük, egyik tudatos gondolat rendezetten vezet el a másikhoz, azonban a legtöbb benyomás és gondolat úgy érik tapasztalattá, hogy fogalmunk sincs, mikor és hogyan épült be az életünkbe; elménkben zajtalanul folyik a benyomásokat, intuíciókat és számos döntésünket eredményező mentális tevékenység.¹² A heurisztikák a gyors rendszerben helyezkednek el, amelyben akként tudunk egyikről a másik gondolatra ugrani, hogy az látszólag megoldást is hoz a fennálló helyzetre. A gyors és a lassú rendszer további sajátossága, hogy létezik közöttük átmenet: ami a lassú rendszerben kap helyet, az ismétlések által a gyors rendszerbe kerül át, ez maga a tapasztalat, amelyre példaként szolgálhat az autóvezetés.

A kutatások eredményei arra utalnak, hogy magasan képzett bírók sem tudnak elvonatkoztatni döntéshozataluk során az adott döntéshez egyáltalán nem kapcsolódó apró behatásokról, amilyen egy szeretett labdarúgócsapat veresége, az extrém hőmérséklet okozta kellemetlenségek vagy éppen az éhség (amely az ún. breakfast-jurisprudence jelenség elnevezéssel került a nemzetközi szakirodalomba). Ha jobban belegondolunk, életünk során ezek még csak nem is annyira súlyos érzelmi hatások. Feltehetően más tényezők, mint például a családi problémák, kiemelkedő magánéleti örömök, a közlekedési fennakadások vagy az egészségi állapot ingadozása még nagyobb hatással vannak egy bíró lelkiállapotára, és így az egyes ügyek kimenetelére is. Ha ezekről is rendelkeznének adatokkal, az igazságszolgáltatás gépezete talán sokkal kaotikusabbnak mutatná magát a mérésekben, mint most. A magyar jogszabályok mind a bírák, mind a közjegyzők vonatkozásában előírják a pályakezesség vizsgálatát, amelynek során kötelező többek között a Rorschach-teszt és az MMPI-skála alkalmazása. Ezek bevett személyiségvizsgáló eszközök a pszichológiában, amelyek képesek lehetnek kiszűrni bizonyos alkalmatlansági tényezőket. A döntéshozatali csapdák és kognitív torzítások azonban az információfeldolgozás normális, minden emberre jellemző működéséből fakadnak, nem pedig pszichopatológiák melléktermékei. Így ezek a tesztek nem adnak választ például arra, a bíró mennyire támaszkodik az első rendszerére nyomás alatt, vagy mennyire van tisztában az

12 Daniel Kahneman, Gyors és lassú gondolkodás, HVG Könyvek, 2013, 10. o.

emberi döntéshozatalt meghatározó nem-tudatos erőkkal.¹³ A fentiek szerint tehát az emberi fogékonyság megléte a kognitív illúziókra és a döntéshozatalt torzító tényezőkre tagadhatatlan, így a döntéshozó felelősségévé is válik motivációjának erősítése a torzítások kizárására, illetőleg minimalizálására, javítva ezzel a meghozott döntések minőségét.

A bírói szubjektum jelentőségét többnyire maguk a jogászok is elismerik, hiszen a kutatási eredmények alapján a jogászok kétharmada határozottan nem ért egyet a Kúria ítélezési következetességre vonatkozó megállapításaival, amely szerint „*tapasztalati tények igazolják, hogy ha ugyanazt az ügyet egymástól függetlenül három bíróra kiosztják, mindhárman más úton jutnak el a megoldáshoz, de a három döntés tartalma egymással megegyező lesz.*”¹⁴ A gyakorló jogászok tehát nem igazolják vissza ezeket a tapasztalati tényeket, vagyis máshogy tapasztalják őket. A jogászi hivatás képviselőinek egynegyede kifejezetten azon a véleményen van, hogy az emlékezetet befolyásoló tényezőket sem az ügyészek, sem a bírók nem ismerik. Az ügyvédek és a rendőrök tekintetében már a gyakorló jogászok egyharmada úgy gondolja, hogy létezik egy metakognitív szakadék. Bár az eredmények nem tragikusan alacsonyak, a gyakorló jogászoknak mégis csak kevesebb mint a fele ért egyet az állítással, miszerint az igazságszolgáltatás különböző szereplői tisztában vannak azzal, hogy egyes tényezők miként befolyásolhatják az emlékek megbízhatóságát.¹⁵

Az alábbiakban röviden bemutatásra kerülnek az empirikus kutatásokkal is igazolt, egyének elméjében jellemzően munkáló torzítási mechanizmusok, amelyeknek a legnagyobb figyelem ellenére a döntéshozók is áldozatául eshetnek munkájuk során. A horgonyhatás abban áll, hogy a látott/hallott kiindulási értékhez igazítjuk a végső becsült értéket, ugyanis a döntéshozatal során ezen kezdőérték válik a viszonyítás alapjává. A keretezés a döntési lehetőségek kategorizálását jelenti, azaz, hogy a fennálló állapothoz igazítjuk a rendelkezésre álló lehetőségek értékelését vagy a kockázatvállalási kedvet. A pszichológiai szempontú megfigyelések szerint az egyének a negatív ingerekre való természetes érzékenységük miatt a veszteség kerülésében kockázatvállalóak, míg biztos nyereség esetén kockázatkerülőek. A negativitás dominancia pedig azt jelenti, hogy összességében érzékenyebbek vagyunk a veszteségekre, mint a nyereségekre, ezért a veszteségekre koncentrálnunk jobban. Az utólagos bölcsesség akként hatja át a döntéshozatal mechanizmusát, hogy az egyének rendszerint túlbecsülik azon képességüket, hogy egy esemény esetleges kimenetelét prognosztizálhatják, és másokról is

13 Czabán, Jog és pszichológia. 58. o.

14 A Kúria összefoglaló véleménye – Az ítéleti bizonyosság elméleti és gyakorlati kérdései (2018. január 29.)

15 Czabán Samu, Jog és pszichológia: kognitív torzítások az igazságszolgáltatásban és a jogalkotásban, illetve metakognitív szakadékok mérése jogászok körében – Tézisfüzet. 8. o. https://www.ajk.elte.hu/dstore/document/4713/T%C3%A9zisf%C3%BCzet%20Magyarul_Czab%C3%A1n%20Samu.pdf (Letöltve: 2025. április 22. napján)

hasonlóképpen vélekednek. A múltbeli események tényleges bekövetkezésének értékelése a jogi döntéshozatalban is lényeges szerephez jut, hiszen képes hatást gyakorolni a döntéshozó fókuszára. Az irreleváns információ gondolkodást befolyásoló ereje akként jelentkezik, hogy az emberi elme számára nehézséget okoz figyelmen kívül hagyni olyan információt, amely már tudomására jutott, akkor is, ha az az elbírálás szempontjából nem tekinthető relevánsnak, terelve a döntéshozó figyelmét. A szakdolgozat első egységében bemutatásra kerültek a döntéshozók működését általános jelleggel befolyásoló pszichológiai jelenségek és törvényszerűségek, míg a következőkben immáron kifejezetten a közjegyzőkre fókuszálunk, kibontva az egyes eljárásokat átható specialitásokat és hivatásbeli kihívásokat, majd pedig a már ismertetett kognitív torzítások jelentkezését a hivatali munkavégzés során.

4. A kutatás relevanciája: problémafelvetés és hipotézis

A fentiekben részletezett okok alapján a jogszabályok által kijelölt keretek között indokolt elfogadnunk a bírói és a közjegyzői döntéshozatal már kifejtett hasonlóságait, valamint ezzel együttesen azt is, hogy a döntéshozatalról illető szakirodalmi eredmények tapasztalatai alapján a közjegyzői döntések összetételének vizsgálata során is létjogosultsággal bírhat az ismertetett szubjektív tényezők és kognitív torzítások, terelések befolyásoló ereje. Leszögezhetjük, hogy a közjegyzői hatáskörök gyakorlása során a döntés alanyát – ahogyan a bírákat is – emberi mivoltából következően érzelmi hatások szükségszerűen érik, amelyeket a professzionalitás jegyében a hivatali életben igyekszik háttérbe szorítani: részben a jogszabályok és azok szó szerinti értelmezése által meghatározott keretek okán, részben pedig etikai okokból. Az érzelmi torzítás is szerepet játszhat a döntéshozatalban, ugyanis az érzelmek sem választhatók el élesen az elmétől. Az érzelmek és a viselkedés kontrolljára számtalan esetben szükség lehet az ítélezési folyamatban, akár a tárgyaláson, akár a döntéshozatal pillanatában, a legfontosabb általános követelmény azonban a pártatlanság, az objektivitás megtartása. Az előítéletektől való mentesség és az elfogulatlanság igénye az igazságszolgáltatás szereplőivel szemben általánosnak mondható, amely jelenti egyrészt magával a döntéshozóval, a döntéshozó magatartásával, hozzáállásával szembeni elvárást, másrészt pedig az eljárás szabályozásával kapcsolatos objektív követelményt. A közjegyzők hivatali működése vonatkozásában a pártatlanság és az objektivitás követelménye általános jelleggel jogszabályi szinten¹⁶ is deklarált, míg

16 A közjegyzőkről szóló 1991. évi XLI. törvény (Kjtv.)

az egyébként nem jogforrásnak minősülő Etikai Szabálykönyv¹⁷ részletezi is ezen etikai jellegű elvárások mibenlétét. A Szabályzat olyan írott normarendszer, melynek célja, hogy iránymutatást nyújtson a közjegyzői kamarák tagjainak esetleges magatartásbeli kételyei esetére, és segítséget adjon a kamarák részére a kar tagjai működésének megítélésekor, egyúttal az elvárható, és a nem kívánatos magatartásformák leírásával segít a közjegyzőség képének kialakításában.

A jogalkalmazó szubjektumának fontos szerepet kell tulajdonítanunk, azonban különbséget kell tennünk a jogalkalmazó szubjektumának lényeges és másodlagos vonásai között, és ennek alapján a szubjektivitás és a szubjektivizmus fogalma között is, amelyek semmiképp sem összetévesztendőek. Lényeges vonás lehet a jogalkalmazó képessége, képzettsége, tapasztalatai, másodlagos vonás pedig például a rokonszenv, ellenszenv és egyéb érzelmi tényezők, motívációk.¹⁸ A további vizsgálatot megelőzően fontos kiemelni, hogy a szubjektív tényezőknek elsődlegesen azokban az esetekben van esélyük teret nyerni, ahol a jogszabály a közjegyzőknek mérlegelési lehetőséget biztosít, tehát ahol nem határozza meg egyértelműen, hogy az adott tényállás mellett milyen döntést kell a közjegyzőnek kötelezően meghoznia, azaz a megoldás nem olvasható ki pusztán a jogszabály szövegéből. A következőkben összefoglaló jelleggel bemutatásra kerül, hogy az egyes eljárásokban mely eljárási cselekmények során van a közjegyzőnek mérlegelési lehetősége. Tekintettel arra, hogy a mérlegelés lehetőségét ezekben az esetekben maga a jogszabály biztosítja, ez a körülmény az eljárásban részes felek számára sem ismeretlen, így nem is kérdés, hogy érdekeikre figyelemmel kísérletet tesznek a jogalkalmazó szubjektív érzületeinek kihasználására és ezáltal az eljárásban hozott döntés befolyásolására. Fontos leszögezni, hogy maga a deliberáció folyamata minden esetben intellektust igénylő eljárás és sosem csupán „bírói” (közjegyzői) önkény.

A kutatások azt mutatják, hogy az emberek módszeresen összekeverik a döntéseket azok következményeivel. A megfigyelők nem az alapján ítélik meg egy döntés észszerűségét, hogy valóban észszerű volt-e, hanem, hogy az adott döntés jó vagy rossz eredménnyel zárult. Fontos megjegyezni, hogy a jó döntések is vezethetnek rossz eredményre, ami az eljárásban érdekelt felek kontextusában azt jelenti, hogy a jogalkalmazó jó döntése nem garantálja egyúttal a felek számára az általuk jónak ítélt kimenetelt.¹⁹

A kutatás hipotézise, hogy – noha azok nem minden esetben detektálhatók célzatos kutatás nélkül – a közjegyzői döntések rendelkeznek érzelmi összetevőkkel, valamint, hogy a döntéshozó közjegyzőkre hatással bírnak az egyes eljárásokban jelenlévő szubjektív tényezők, amelyek ezáltal alkalmasak lehetnek

17 16/2021. (VI.28.) MOKK Szabályzat a Magyar Közjegyzőség Etikai Szabálykönyvéről.

18 *Visegrády Antal*, Jog- és állambölcsélet. Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2003.

19 *Czabán*, Jog és pszichológia. 23. o.

az érdemi döntéshozatal bizonyos mértékű terelésére, valamint a folyamatban lévő ügyek menedzsmentjének meghatározására, illetve befolyásolására.

Maga a közjegyzői döntéshozatal fogalma pontosításra szorul, hiszen a kutatás nem csupán az egyes eljárásokban született döntésekre szorítkozik, hanem tágabb értelemben is vizsgálja a döntéshozatalt a hivatali munkavégzés során, ennek megfelelően elkülöníthető a szűkebb értelemben vett jogi döntések és a tágabb értelemben vett jogi szolgáltatási döntések kategóriája. A szűkebb értelemben vett jogi döntések kifejezés alatt olyan döntéseket értünk, amelyek az ügy érdemére vonatkoznak, míg a jogi szolgáltatási döntések elnevezés alatt azokat a jelenségeket vizsgáljuk, amelyek az ügy érdeme szempontjából kevésbé jelentősek vagy adott esetben munkaszervezési, illetőleg technikai jellegűek, azonban a mindennapi munkavégzés során mégis a döntés formáját öltik.

4.1. A mérlegelési jogkörben hozott döntések szubjektív tényezői

Az egyes közjegyzői eljárásokat illetően – a teljesség igénye nélkül – elsődlegesen a közjegyzői okirat alapján elrendelt végrehajtási eljárásban, a hagyatéki eljárásban, az okiratszerkesztési eljárásban és a fizetési meghagyásos eljárásban biztosított mérlegelési lehetőségekre, valamint az egyes ügyek menedzsmentjének kezelésére fókuszálunk, a szerző kutatása is döntően ezekhez az eljárásokhoz kapcsolódik. A következő esetekben a jogszabály pusztán a döntés kereteit jelöli ki, azonban minden határozat vagy általános értelemben vett döntés meghozatala a közjegyző egyedi elbírálását követeli meg az ügy körülményeire figyelemmel. A közjegyzői okirat közvetlenül végrehajtható, amely egyúttal azt is jelenti, hogy az okiratot készítő közjegyző kizárólagos illetékességgel rendelkezik az általa készített közjegyzői okirat alapján a végrehajtás elrendelésére. A végrehajtás elrendelésére a közjegyző által minden esetben nemperes eljárásban kerül sor a felek meghallgatása nélkül, az iratanyag részét képező okiratok alapvetően formai szempontú vizsgálatát követően. A végrehajtás elrendelésével szemben jogorvoslatnak helye nincs, azonban a fél a végrehajtási eljárás folyamán végrehajtási záradék törlése²⁰ iránti kérelmet terjeszthet elő – egyfajta kvázi-jogorvoslatként –, ha a közjegyző az okiratot a törvény megsértésével látta el végrehajtási záradékkal. Amennyiben a fél végrehajtási záradék törlése iránti kérelmet terjeszt elő, azzal együttesen jellemzően a végrehajtás felfüggesztését is kéri a kérelem jogerős elbírálásáig. A jogszabály úgy fogalmaz, hogy a fenti esetben a közjegyző a végrehajtást felfüggesztheti²¹, tehát a felfüggesztés indokoltságáról teljes egészében a közjegyző dönt, amelyet a fél már a kérelem tartalmával igyekszik orientálni például a közjegyző együttérzésének felkeltésével anyagi helyzete iránt,

20 A bírósági végrehajtásról szóló 1994. évi LIII. törvény (Vht.) 211. § (2) bekezdése.

21 Vht. 49. § (1) bekezdése.

vagy azzal, hogy már előre kilátásba helyezi, hogy amennyiben a közjegyző nem a kérelmének megfelelően dönt, abban az esetben fellebbezéssel fog élni, sőt, gyakorta a közjegyző felelősségét is állítja az általa elszenvedett jog/érdeksérelemért. Ezekben a beadványokban – tartalmukat illetően – nem ritka egyfajta rejtett fenyegetés, illetve a közjegyző megfélemlítésére tett kísérlet a közjegyző felelősségre vonásának kezdeményezése által, amelynek eszköze elsődlegesen a területi kamaránál benyújtott panasz lehet. Az orientáló szándékot nyomatékossítván, még a jogi képviselővel eljáró adósok beadványaiban is előfordulnak személyeskedő megjegyzések a közjegyző kvalitásait méltatva, amelyek alkalmasak lehetnek arra, hogy szégyenérzetet váltsanak ki a közjegyzőből és egyfajta pszichés nyomásgyakorlásként abba az irányba terelhetik, hogy adjon helyt a fél kérelmének és a végrehajtási záradék törléséről rendelkezzen.

A hagyatéki eljárásban jellemzően a hagyatéki tárgyalás tartása és a hagyatéki tárgyalás elhalasztása tekinthetők olyan kérdéskörnek, ahol a közjegyzőnek mérlegelési lehetőség van a kezében. A közjegyző – a jogszabály által előírt kötelező eseteken túlmenően – minden előtte folyamatban lévő hagyatéki ügyben intézkedhet a tárgyalás kitűzése iránt, ha azt bármely okból indokoltnak tartja.²² Ezen a ponton felmerülhet, hogy a tárgyalás tartásának indokoltsága sok esetben szubjektív oldalról közelíthető meg, amely érzelmi jellegű összetevőket is tartalmaz. E körben a közjegyzőt orientáló jellegű szubjektív tényező lehet az ügy gyorsabb és hatékonyabb lezárásának igénye, a felek fizetési hajlandóságának ösztönzése vagy a fizetési hajlandóság látszólagos hiánya, illetőleg az ügyre vonatkozó telefonhívások, előzményi iratok mennyisége és minősége. A hagyatéki tárgyalás elhalasztása iránti kérelmek sem minden esetben mentesek az érzelmi töltettől az érdekeltek oldaláról, hiszen nem ritka, hogy ez a kérelem ténylegesen valamely egyéb szándékot leplez, például, hogy az eljárás még ne záródjék le, vagy a meghatalmazott jogi képviselő ügygel kapcsolatos felkészületlenségét.

Fizetési meghagyásos eljárásban a részletfizetés, illetve a fizetésre halasztás engedélyezése szintén a közjegyző mérlegelését igényli azzal, hogy az előbbieket a közjegyző abban az esetben biztosíthatja, amennyiben az a felek méltányos érdekeinek mérlegelése alapján vagy a kötelezettség természetére való tekintettel indokoltnak mutatkozik²³, így a mérlegelés folyamatának ebben az esetben is jellemzően részét képezi az érzelmi oldal orientáló ereje.

A jogi szolgáltatási döntések jellemző megnyilvánulása az ügyfelek számára kiadott időpontok szervezése vagy a helyszíni eljárás indokoltságának megítélése, amelyek gyakorta hordozhatnak magukban akár pozitív, akár negatív érzelmi töltetet. Az olyan alapvető emberi érzelmek, mint a szimpátia, rokonszenv,

22 A hagyatéki eljárásról szóló 2010. évi XXXVIII. törvény (Htv.) 43/C. § (3) bekezdés e) pontja.

23 A fizetési meghagyásos eljárásról szóló 2009. évi L. törvény (Fmhtv.) 29. § (2) bekezdése.

tiszteletteljes viselkedés, ellenszenv vagy verbális agresszió egyaránt alkalmas arra, hogy az ügyet menedzselő közjegyző pszichéjére hassanak, aki az ügy kezelésének uralkodó szereplője. A közjegyző hivatali tevékenységét főszabály szerint irodájában (hivatali helyiségében) köteles folytatni, helyszíni eljárás csak indokolt esetben szervezhető meg. A helyszíni eljárást megengedő döntés gyakorta párosulhat a közjegyző együttérzésével, például az időskorú, mozgásában korlátozott, esetlegesen kórházi kezelés alatt álló személy jognyilatkozatának közjegyzői okiratba foglalása esetén.

4.2. Heurisztikák és kognitív torzítások a közjegyzői eljárásokban

A következőkben olyan, a közjegyzői eljárásokban feltételezetten meglévő és munkáló, érzelmi összetevőket is mozgató heurisztikák, illetve kognitív torzítások/terelések kerülnek bemutatásra, amelyek az egyes eljárások jellegéből fakadóan létjogosultságot követelhetnek maguknak, majd a 7. pontban a kutatás tapasztalatainak összegzésével és értékelésével következtetéseket vonunk le arra vonatkozóan, hogy a heurisztikák és kognitív torzítások jelenlétére vonatkozó feltételezés helytálló-e, azaz, hogy azok valóban áthatják-e a közjegyzők döntéshozatalát, alkalmasak-e a közjegyzők – akár érdemi, akár munkaszervezési jellegű – döntéseinek befolyásolására.

Ahogy az már ismert, a közjegyző az általa lefolytatott nemperes eljárásban – a bírói szerepkörtől eltérően –, jogvitát érdemben nem bírálhat el. Ha az eljárásban részes felek között megállapodás születik, amellyel a jogvita lezárható és annak jogi akadályai nem merül fel, a közjegyző az egyezség jóváhagyásáról rendelkezik. A közjegyző által jóváhagyott egyezség a jogszabály által meghatározott esetekben ítélt dolgot eredményez, tehát az egyezségi eljárásban és a hagyatéki eljárás keretei között létrejött és a közjegyző végzésével jóváhagyott egyezség a bíróság által jóváhagyott egyezséggel azonos hatályú és végrehajtható. A kognitív torzítások közül a kerethatás az, amely az egyezségi eljárásban a legszignifikánsabban tetten érhető jelenség, motivációja pedig döntően a hosszadalmasabb és költségesebb bíróság előtti peres eljárás elkerülése. Amikor az emberek kockázatos döntésekkel találják szembe magukat – mint például, hogy jogvitájukat egyezséggel zárják le vagy annak rendezését bírósági peres útra tereljék –, aszerint kategorizálják a döntési lehetőségeiket, hogy azok hasznokkal járnának-e vagy költségekkel. Ennek során a fennálló állapothoz, mint hozzáigazítási ponthoz viszonyítanak, ezt nevezzük status quo-nak. A döntési lehetőségek kategorizálása vagy keretezése befolyásolja az opciók értékelését és a kockázatvállalási hajlandóságot. Amikor hasznokkal járó döntési lehetőségekkel néznek szembe, általában nem szeretnek kockáztatni, amikor viszont költségekkel járó lehetőségeik vannak, sokkal inkább hajlanak a kockázatvállalásra.

Ezekben a döntéshelyzetekben a választás főleg azon alapszik, hogy megtartsák vagy fejlesszék a status quo-t, amely a gyakorlatban a hasznok esetén a kockázat elkerülését, míg költségek esetén a kockázat vállalását jelenti. Általánosságban véve a peren kívüli vitarendezés sikerét két tényező határozza meg, nevezetesen az a keret vagy referenciapont, amelyből indulnak az ajánlatok, valamint a valószínűsíthető pozitív vagy negatív eredménye az esetleges tárgyalásnak. A gondolkodási folyamat nem törvényszerűen mechanikus, előfordul, hogy a személyiség és az egyéni preferenciák felülírják az elme által sugallt döntést.²⁴ Amikor a közjegyzői eljárásban ilyen jellegű döntéshelyzet áll elő a jogvita lezárásának mikéntjére vonatkozóan, általában az öröklésre hivatott fél dönti el, hogy megállapodik-e a nemperes eljárásban az igényt érvényesítő féllel vagy kockáztat, hogy megállapodás hiányában az igényt érvényesítő fél indít-e pert vele szemben, míg az igényt érvényesítő fél abban hozhat döntést, hogy elfogadja-e az öröklésre hivatott fél egyezségi ajánlatát, amely az eredeti elképzeléséhez képest kompromisszumot igényel a részéről, vagy kockáztat, hogy a peres eljárásban ettől előnyösebb döntés keletkezhet rá nézve. A közjegyző a tárgyalás vezetése során a fenti folyamatot kíséri, felismeri, a feleket motiváló érveket azonosítja. A kutatás tapasztalatai alátámaszthatják, hogy a közjegyző akként igyekszik a feleket a megegyezés irányába orientálni, ha előrevetíti számukra, hogy a költségeket és az időtényt tekintve hozzávetőlegesen mivel jár számukra egy esetleges peres eljárás megindulása – értve ezalatt a bíróságok leterheltségét, a folyamatban lévő peres eljárások nagy számát, az általános ügyintézési határidőket –, így adott esetben épp a közjegyző sugalmazása lehet az a döntő érv, amely a feleket végül az egyezségi kötésre indítja.

A kognitív torzítások érvényesülését támaszthatja alá az ún. MOKKmail fórum, mint hozzáférhetőségi heurisztika, amely a közjegyzői kar minden tagja számára elérhető és figyelemmel kísérhető, egyúttal interaktív jellege folytán teret ad a tapasztalatcserére a kollégák számára. Gyakori jelenség a másodfokú határozatok anonimizált közzététele az egyes jogértelmezési kérdéseket illetően, hiszen ezáltal megismerhetővé válik a közjegyző határozatával szemben benyújtott jogorvoslati kérelem törvényszék által történő elbírálásának kimenetele. Ha a közjegyző tudomást szerez a másodfokú bíróság(ok) jogi álláspontjáról az előtte folyamatban lévő ügyben felmerülő kérdést illetően, azaz, hogy a kollégája által hozott határozattal szemben benyújtott fellebbezést a másodfokú bíróság miként bírálta el, az kihatással bírhat az előtte folyamatban lévő ügy megítélésére, elbírálására és az ügy menedzsmentjének meghatározására, amely az utólagos bölcsesség torzításaként azonosítható. Fontos hangsúlyozni, hogy az ún. MOKKmail fórum nem minősül sem jogforrásnak, sem kötelező erejűnek,

24 Gáabri, Kognitív tudományok. 123-124. o.

az ott olvasottak csupán tájékoztató jellegűek (olykor egy bizonyos jogi álláspont bemutatásaként), orientáló jellege azonban tetten érhető lehet. Összességében elmondható, hogy az utólagos bölcsesség bizonyos mértékben irányíthatja a deliberációs folyamatot, esetünkben tehát akkor, ha a közjegyzőnek annak tudatában kell az előtte folyamatban lévő ügyben érdemi döntést hoznia, hogy ismeri a másodfokú bíróság álláspontját, illetőleg a kar tagjainak gyakorlatát. Ez a heurisztika adott esetben a jogbiztonságot is szolgálhatja, hiszen – mint egyfajta intézményes korlátozó tényező – megóvja a döntéseket a szélsőséges töredezettségtől.

További torzító mechanizmus az irreleváns információk jelenléte az eljárásban, amelyek a legnagyobb körültekintéssel sem hagyhatók teljes egészében a hivatali helyiség falain kívül. Az irreleváns információk terelik a gondolkodást, úgy tűnhet, az emberi elme alapvetően nem képes figyelmen kívül hagyni olyan információt, amely korábban bármilyen módon tudomására jutott. Erre példaként szolgálhat a fél által korábbi ügyének intézése során tanúsított magatartás, hozzáállás, az előzetes telefonhívások, de akár a hivatali helyiség előterében elhangzott kommunikáció is, amelyek a közjegyző érzelmein keresztül alkalmasak lehetnek a folyamatban lévő ügy menedzsmentjének meghatározására akár pozitív irányban, a közjegyző szimpátiájának, rokonszenvének felkeltésével, akár negatív irányban, ellenszenv kiváltása útján.

5. A kutatás módszertana: operacionalizálás

A kutatás céljára igénybe vett mintavételi eljárás eszköze a kérdőív, amely összesen 20 kérdést, illetve állítást tartalmazott. A vizsgálatba bevonásra kerülő személyek döntő többségében közjegyzők – ez azon okból bír különös jelentőséggel, mert a közjegyzőhelyettes – bár ugyanazon jogkörrel jár el az egyes közjegyzői eljárásokban, mint a közjegyző –, tevékenységét a közjegyző utasítása és felelőssége mellett gyakorolja, így a közjegyzőhelyettes által hozott döntések a fentiek függvényében a közjegyző esetleges befolyása alatt állnak, így az eredmény is torzulhat. Magyarországon jelenleg 313 közjegyzői székhely működik, a kérdőív 28 válasz alapján kerül kiértékelésre. A kérdőív közzétételére részben a területi közjegyzői kamara közreműködésével, részben az érintettek kutató általi külön megkeresésével került sor, a válaszadók összetétele nemek, korosztályok és az illetékességi területek (tehát demográfiai tényezők) tekintetében vegyes. A kérdőív a hagyatéki eljárás, a közjegyző okiratszerkesztési eljárása, a végrehajtási eljárás, a fizetési meghagyásos eljárás ügykörére, valamint általános munkaszervezést illető gyakorlatra vonatkozó kérdéseket foglal magában, amelyek a közjegyzői hivatás gyakorlóinak számára nehézség nélkül értelmezhetőek, mégis

tükrözhetik a közjegyzői döntések érzelmi összetevőinek meglétét és mértékét. A kérdések mindegyikének megválaszolása bizalmat igényel a résztvevők részéről, hiszen a kutatás tárgya is magában hordozza a személyesebb hangvételű kérdéseket. A kutató szintén a közjegyzői kar tagja, kapcsolata a bevont személyekkel részben közeli, részben ismeretség szintű, a kutató megítélése szerint a bevont személyek ismeretlensége jelentősebb torzító hatással bírhatott volna a válaszadás őszinteségét, valamint a válaszadási hajlandóságot illetően. A mintavételi eljárás egyszeri, kontrollcsoport megléte nem indokolt.

6. A választott mintavételi eljárás kidolgozása

A mérési eszköz szubjektív (érzelmi) töltetet is tartalmazó állítások megfogalmazását jelentette mind érdemi döntéshozatali, mind munkaszervezési kérdéseket illetően az említett témakörökből, amelynek értékelése Likert skálával történt azzal, hogy a válaszadó rögzíthette, mennyire jellemző az adott állítás a hivatásbeli viselkedésére, illetőleg hozzáállására, milyen mértékben tud az adott állítással azonosulni. Az értékelésre szolgáló Likert skála négy fokozatú (1 – egyáltalán nem jellemző rám / nem értek egyet, 4 – jellemző rám / egyetértek), amelynek köszönhetően a válaszadónak döntést kellett hoznia a kitöltés során, középérték nem volt jelölhető.

7. A kérdőív tapasztalatainak összegzése és a kutatás következtetései

A kutatás tapasztalatainak megállapítása az érkezett válaszok összesítésével történt, amely alapjául szolgálhat az érzelmi összetevők meglétét illető következtetések levonásának. A válaszok összegzése során többnyire egységében kerülnek értékelésre az egyetértő, illetve a nemleges válaszok azzal, hogy a számítások kerekítést is tartalmaznak az érkezett válaszok számának függvényében. A kérdőívben rögzített válaszok értékelése során elsőként azokat a tényezőket összegezzük, amelyekben a válaszadók döntő többségben egységes álláspontot képviseltek, majd ezt követően azon kérdések áttekintésére kerül sor, ahol a válaszadás nagyobb diverzitást mutatott.

Megkérdőjelezhetetlen, hogy az empátia, az együttérzés és az emberségeség szinte minden válaszadót mozgat, hiszen az értékelés alapján hangsúlyosan jellemzőnek mondható, hogy ha a fél rossz egészségi állapotára, mozgáskorlátozottságára, kórházi kezelésére hivatkozik, a közjegyzők akkor is biztosítják

számára a helyszíni eljárást rövid időn belül, ha az átlagoshoz képest kevesebb szabad időpont áll rendelkezésre vagy az az átlagostól nehezebben szervezhető számukra, valamint időpont biztosítása tekintetében előnyben részesítik az időskorú vagy rossz egészségi állapotban lévő ügyfelet vagy alkalmazkodnak hozzá, ha arra hivatkozik, hogy kísérője csak ezen szűk időszámban tud segítségére lenni az irodába való eljutásban. Ha az egyezségkötést a hagyatéki eljárás keretei közé helyezzük, a kérdőívben rögzített válaszok nyolcvan százalékban arra utalnak, hogy a közjegyzők élnek az említett pszichés ráhatással az érdekeltek irányába, azaz, hogy a hagyatéki eljárásban fennálló jogvita esetén az érdekelteket azzal igyekeznek az egyezségkötés irányába terelni, hogy előrevetítik számukra a peres eljárással járó kellemetlenségeket. Ez azt mutatja, hogy a közjegyzők ezen pszichés ráhatás bevetése útján is törekednek arra, hogy az érdekelteket a sok esetben racionálisabbnak mondható döntés meghozatalára, azaz az egyezség megkötésére sarkallják. A MOKKmail-en olvasott tapasztalatok a válaszadók mintegy nyolcvan százalékát orientálják az ügy elbírálásának mikéntjét illetően, az ott olvasottakat kiemelkedő arányban követik és jellemzően alkalmazzák is, integrálják döntéseikbe. Szinte egységesnek mondható az álláspont abban a kérdésben is, hogy a közjegyzők meglehetősen ellenállóak mentális szempontból, mivel a rögzített válaszok alapján a fél előzetesen tanúsított kellemetlen, tiszteletlen viselkedése nem eredményezi az ügy elintézésének halogatását, továbbá a hagyatéki tárgyalás elhalasztásának sem indoka a jelenlévő érdekeltek kellemetlen viselkedése, tiszteletlen magatartása. A hatékonyság igénye szintén a közjegyzői döntések összetevőjének tekinthető, hiszen a válaszadók nyolcvanöt százaléka – noha annak jogszabályi alapja nincs – az őt illető közjegyzői díj megfizetésére hagyatéki eljárásban egyéb szankció (például zálogjog bejegyzése, végrehajtási eljárás kezdeményezése) nélkül „részletfizetést” engedélyez az érdekelt részére, ha meggyőzi az eljáró közjegyzőt a fizetési hajlandóságáról. Egységesnek mondható a kar abban a tekintetben is, hogy a fél beadványának agresszívabb hangvétele, az abban elrejtett „fenyegetés” a döntés objektivitását nem befolyásolja, mivel a válaszadók kilencvenöt százaléka szerint a végrehajtási eljárás felfüggesztéséről rendelkező döntésében nem játszik szerepet a fél beadványának hangvétele, fenyegetése. Az előbbinél érzékenyebbek a közjegyzők azonban arra, ha a fél kilátásba helyezi, hogy panaszt tesz velük szemben a területi közjegyzői kamaránál az eljárás elhúzódása miatt, hiszen csak a válaszadók hatvanöt százaléka nem biztosít ilyen esetben az eredeti elképzelésénél korábbi időpontot vagy soronkívüliséget a fél számára. Többségében pozitív hatást gyakorol a közjegyzőkre munkaszervezési szempontból, ha a fél tiszteletteljes kérést intéz feléjük annak észszerű indokának megjelölésével, hiszen a rögzített válaszok hetven százaléka alapján ilyen esetben az eredeti elképzelésüknél korábbi időpontot vagy soronkívüliséget biztosítanak számára. A kutatás fontos megállapítása,

hogy az esetleges ellenérzések vagy kellemetlenebb légkör sem okozza a jogszabályok betartásának negligálását (noha a válaszadók ebben nem voltak teljesen egységesek): a rögzített válaszok hetvenöt százaléka szerint döntően nem befolyásolja a közjegyzői okiratok felolvasására vonatkozó kötelezettség teljesítését, ha az ügyfél kisgyermekkel érkezik az irodába, a válaszok hetven százaléka alapján hagyatéki eljárásban a jogerőssé válást tanúsító végzést sem „tartják vissza” a közjegyzők, ha az érdekelt a közjegyzői díjat nem rendezte határidőben, ezenkívül, az ügyfél előzetesen tanúsított kellemetlen viselkedése sem teszi jellemzővé, hogy a közjegyzők az okirat elkészítésére lényegesen későbbi időpont biztosítását helyezték kilátásba, ha a közreműködés megtagadására nincs ok, de annak elkészítését valamely okból aggályosnak vélik. A kutatás tapasztalatai alapján hatást gyakorol az ügy elintézésének gyorsaságára és így a közjegyző munkaszervezésére a fél gyakori érdeklődése, más szóval pressziója az ügy állását illetően, hiszen a válaszadók hetven százaléka ilyen esetben hamarabb intézi el az ügyet akkor is, ha az ügyintézési határidő nem telt el.

Csekélyebb mértékű eltérést tükröznek a rögzített válaszok a fizetési meghagyásos eljárásban a részletfizetés, illetve a fizetési halasztás engedélyezése tekintetében is, nagyságrendileg a válaszadók hatvanöt százaléka engedélyezi ezeket a kedvezményeket a jogosult erre vonatkozó kifejezett nyilatkozata nélkül is, ha az látszólag indokoltnak mutatkozik. Az empátia és együttérzés a díjszámítási kérdéseket is befolyásolja – noha csak bizonyos mértékben –, mivel a rögzített válaszok hatvanöt százaléka alapján a közjegyzők a hagyatéki eljárásban, noha az ügy összetettsége azt indokolná, a díjszámítás szempontjából mégsem kezelik azt különösen terjedelmes, bonyolult, nehéz jogi megítélésű ügyként a munkadíj vonatkozásában kétszeres szorzóval, ha együttérzést kelt bennük az érdekelt helyzete (például kisgyermek elhalálása, az érdekelt láthatóan szerény anyagi körülményei, betegsége, elesettsége). Díjszámítási kérdések egyéb vonatkozásaiban a kutatási eredmények azonban azt tükrözik, hogy a válaszadók hetven százaléka számára mérlegelési jogkörében nem indok a hagyatéki tárgyalás kitűzésére a fél fizetési hajlandóságának ösztönzése, az említett arányú válaszok szerint a közjegyzők kevésbé tartanak attól, hogy tárgyaláson kívüli hagyatékátadás esetén az érdekelt nem rendezné a közjegyzői díjat határidőben. Fontos azonban hozzátenni, hogy ez az eredmény geográfiai és/vagy demográfiai tényezők függvénye is lehet, azaz, hogy az adott közjegyzői székhely az országon belül hol helyezkedik el. Végül, az együttérzés mellett a szimpátia és a rokonszenv is hasonló mértékben követel helyet a közjegyzők döntéseiben a hagyatéki tárgyalás elhalasztása iránti kérelemnek helyt adó végzések meghozatala során, ugyanis a válaszadók hatvanöt százalékát többnyire jellemzően befolyásolják ezen tényezők. A legnagyobb eltérést a halasztás iránti kérelmek mögött meghúzódó leplezett szándékok befolyásoló erejének megítélése mutatta, ugyanis a válaszadók

hatvan százaléka helyt ad a halasztás iránti kérelemnek abban az esetben is, ha az a benyomása támad, hogy a halasztás iránti kérelem – a jogszabályban nevesített eseteken túl – valamilyen egyéb mögöttes szándékot leplez (például, a jogi képviselő felkészületlenül érkezett és további idő szeretne nyerni a felkészülésre vagy az érdekelt valamely okból „húzni szeretné az időt”). ebben a kérdésben tehát a közjegyzők viszonylag megengedőek. Fontos kiemelni, hogy a kutatási eredmények elemzése alapján nem mutatható ki lényeges különbség az érdemi döntésekben és a munkaszervezési kérdésekben jelenlévő szubjektív tényezők hatását illetően, tehát az érzelmi összetevők ugyanolyan vagy közel azonos mértékben, hatásfokkal és változatossággal képezik részét e két döntési típusnak.

8. Kitekintés – a döntéshozatal és a lelkiállapot rejtett összefüggései, avagy a depresszív realizmus jelensége

Az érzelmek és a minket körülvevő atmoszféra általános jelleggel, a jogi döntéshozatalon túlmenően is vezérelhet minket. A modern pszichológia területén számos kutatás tanulmányozta az érzelmek létjogosultságát a döntéshozatal mechanizmusában és azt találták, hogy az érzelmek a logikus gondolkodásban igenis jelen vannak, az érzelmek sok esetben szolgálják a racionalitást, olyannyira, hogy az érzelmek hiányát épp a racionális gondolkodás, illetve maga a döntés sínyli meg leginkább. Különösképpen meglepő, hogy ezt a potenciált nem csak a kellemes, hanem a kellemetlen érzelmek is hordozzák, tehát egy számunkra kényelmetlen atmoszféra, borús hangulat vagy dühös lelkiállapot is képes javítani a gondolkodásunk racionalitásán, tárgyilagosságán. A társas helyzetekkel együtt járó kognitív terhelés érzelmi elemeket is szükségszerűen tartalmaz, amelyek meghatározó befolyással bírhatnak nem csak az aktuális atmoszféra és az emberi kapcsolatok alakulására, hanem alapvetően a gondolkodásunk irányaira is.²⁵ Ezen szociálpszichológiai kutatások szerint derűs hangulatban mind saját sztereotípiáink, mind az adott társas helyzet rejtett sugalmazásai, szuggesztíói iránt fogékonyabbak vagyunk és fokozottabban ki vagyunk téve azok hatásának, mint rossz hangulatban. Meglepő módon a komor hangulat vagy egy szigorúbb kereteket követelő közeg lehet az az eszköz, amely védelmet nyújthat az ellen, hogy hamis vagy épp félrevezető információkat beépítsünk gondolati láncolatainkba. A depresszív realizmus jelensége szerint a borús hangulat nagyobb és hatékonyabb koncentrációt követel, így döntéseink kevésbé kitéttek az előítéleteknek és a sztereotípiáknak, érveléseink koherensebbek, mint felszabadult hangulat

25 Csíkszentmihályi Mihály, *Kreativitás, A flow és a felfedezés, avagy a találmányosság pszichológiája*. Akadémiai kiadó, 2008. 194-199. o.

esetén. A kutatási eredmények alapján az egyén nem akkor hozza a számára legideálisabb döntést, ha derűs hangulat uralkodik, a felszabadultság tehát az optimális döntés ellen dolgozik. A szabályok által kijelölt keretek, illetőleg egy feszebb hangulat a fokozottabb koncentráció okán koherensebb és meggyőzőbb érveket eredményez, míg egy könnyed hangvételő párbeszédben érveink jóval általánosabbak, szubjektívebbek, adott esetben sztereotip jegyeket hordoznak, így kevésbé meggyőzőek.²⁶ A témában folytatott kísérletek során elsősorban nem azt kutatták, hogy a vizsgált személyek ténylegesen milyen álláspontot képviselnek egy bizonyos kérdést illetően, ehelyett kizárólag az érvek minőségét vizsgálták, azaz, hogy azok mennyire komplexek, koherensek, konklúzívak, más szituációban pedig a kutatás alanyainak személyes véleményét is vizsgálat alá vonták. Az előbbieket összevetése alapján az a következtetés volt levonható, hogy szinte alig bírt jelentőséggel, hogy az adott személy az adott helyzetben saját álláspontját, meggyőződését képviselte-e, vagy azzal épp szembehelyezkedett, viszont a kutatók szempontrendszere szerint az egyént körülvevő hangulat meghatározó hatással volt az érvek minőségére. Az összefoglaló elnevezéssel „rossz” hangulatot generáló keretek között lévők az adott szempontrendszer szerint lényegesen magasabb minőségpontszámot értek el, mint az összefoglaló elnevezéssel „jó” hangulatban lévők, míg a „semleges” hangulatot kölcsönző közegben helyet foglalók a skála közepén helyezkedtek el. A kötöttebb, feszebb hangulatban vizsgált egyének valóságérzékelése sokkalta pontosabbnak, precízebbnek bizonyult, mint felszabadult, oldott hangulatban vizsgált társaiké. Mindezekon túl, számszerűsíthető különbség mutatkozott az egyének időérzéke tekintetében is, amely szerint az előbbi csoportba tartozók körében az időérzék kivétel nélkül pontosabb, reálisabb értéket tükrözött. Ezen tapasztalatokat hasznosan, sőt tudatosan alkalmazhatjuk akár a mindennapi életünk, akár a hivatali munkavégzésünk során, hiszen könnyebben átláthatjuk, hogy a fennálló szituációból való továbblépés mélyebb, analitikusabb gondolkodást igényel-e, illetőleg az hatékonyabban kezelhető egy már bevált, mélyebb elemzésre nem szoruló rutinmegoldással, amely megkülönböztetés tulajdonképpen a már említett gyors és lassú gondolkodás kettősének is megfeleltethető. Fontos megjegyezni, hogy az idők során egyedi tapasztalatokból rutinná összeállt műveletek alkalmazása egészen összetett, komplex esetek megoldását is elősegítheti – éppen ebben rejlik a szakértelem és a tanultság ereje hivatali munkánk során.²⁷ Következésképp, a szakszerű és ideális döntéshozatalt facilitáló alaphangulat előállítható, sőt tudatosan befolyásolható, amely hatékonyan használható tárgyalótermi helyzetekben vagy munkahelyi környezetünkben is, hiszen maga az alaphangulat az említett módon

26 *Forgács József*, A szomorúság előnyei, Érzelmi hatások a gondolkodásra és a társas érintkezésre. Saxum kiadó, 2008. 100-111. o.

27 *Mérő László*, Az érzelmek logikája. Tericum kiadó, 2022. 129-132. o.

érzelmeket is képes magával vonzani. Ezen tapasztalatok által hatást gyakorolhatunk arra is, hogy egy előttünk álló probléma iránti hozzáállásunk mennyire legyen analitikus vagy épp könnyedebb, egyszerűbb és gyorsabb megoldásokra törekvő, természetesen a megfelelő tudatosság és kontroll mellett. Látható tehát, hogy az „értelem kontra érzelmek” tézis megítélése valójában sokkal árnyaltabb, összetettebb kérdés, mint azt első gondolatra feltételeznénk, sőt, maga az optimális döntés meghozatala iránti igény követeli meg a racionalitás és az érzelmek egy egységben történő működését.

9. Összegzés és következtetések

A bírói döntéshozatalt illetően – döntően büntető ügyszakban –, valamint angolszász jogterületen az esküdtek működésére vonatkozóan számos tanulmány látott már napvilágot, azonban a közjegyző döntéshozatali folyamatának elemzése tárgyában a tanulmány határozottan újszerűként értékelhető, noha a kutatás tapasztalatai alapján a téma vizsgálata messzemenőig indokolható. A kutatási eredmények igazolják a hipotézist, azaz, hogy a közjegyzői döntések rendelkeznek érzelmi összetevőkkel, amelyek a közjegyző elméjében zajló pszichés folyamat részeként befolyással bírnak a döntések kimenetelére mind az érdemi határozatok meghozatalát, mind az egyes ügyek menedzsmentjét illetően. A döntéshozatal vizsgálata során látványosan és mérhetően felhasználhatók a pszichológia eredményei, hiszen a szubjektív érzületek az eljárás során mindvégig munkálnak, vezérlik és terelik a döntéshozó figyelmét abban az esetben is, ha ez a jelenség a külvilág számára kevésbé érzékelhető. A pszichológiai tapasztalatok szerint – ahogyan az a 8. „Kitekintés – a döntéshozatal és a lelkiállapot rejtett összefüggései, avagy a depresszív realizmus jelensége” címet viselő részben bemutatásra is került – az érzések sok esetben jobban szolgálják a hosszútávú érdekeinket, tehát az érzelmek adott esetben épp a racionalitás letéteményesei.

A heurisztikák szükségszerű gyakorlati funkciót töltenek be a jogi döntéshozatalban is, hiszen nagy számú ügy vagy különösen terjedelmes iratanyag feldolgozása esetén a lassú rendszer működése aligha volna életszerű, azok hatékony feldolgozásához szükség van a jogalkalmazó kialakult benyomására. A tapasztalatok által a gyors rendszer folyamatosan alakul, formálódik, működését előbb-utóbb megérezésnek érezzük, amely már önmagában kognitív torzításnak tekinthető. Megérezéseink tehát nem a semmiből érkeznek, mögöttük valójában komoly agyi tevékenység áll, ami előző tapasztalataink és bizonyos szabályok alkalmazásából adódik. Nem szerencsés, ha a döntéshozatal túlságosan a hatása alá kerül a heurisztikáknak, de azok jelenlétét és működési

mechanizmusát tudatosítva facilitálják a döntéshozatalt. Különös kihívást jelent az elménk számára a jogszabályváltozások folyamatos követése, hiszen a hibák kiküszöbölése érdekében állandó harcot vívunk a gyorsításokkal szemben, amelyek a mindennapi munkavégzés során a rutin egyszerűsége okozta csábítás-ként értékelhetőek. Az optimális döntéshozatal elérése céljából kizárólagosan az jelenthet megoldást, ha a heurisztikákat tudatosan használjuk, illetve szükség esetén teljesen kiküszöböljük őket.

Hangsúlyozandó körülmény, hogy más európai országokhoz képest általánoságban véve a magyar jogászság messze áll a kognitív tudományok széleskörű ismeretétől, noha azok eredményei hatékonyan felhasználhatók és beépíthetők lennének úgy a hivatali munkavégzés minőségének javítása, mint a jogásztársadalom mentálhigiénéjének ápolása céljára. Egy egységben szemlélve a pszichológiai ismereteket és a jogtudományt, annak sajátos értelemben vett kultúrája hozzájárulhat a döntéshozatal tudatosságának fejlesztéséhez, amely mind egyéni, mind testületi vagy akár hivatásrendi szinten előremutató változások előidézésére lehet alkalmas. A minőségileg magasabb színvonalú döntéshozatal megvalósítása érdekében a releváns készségek, kompetenciák fejleszthetők, különösképpen akkor, ha rálátásunk nyílik a döntéshozatalt terelő nem-tudatos erőkre, amelyek ezáltal hatékonyabban vezérelhetők. Az előbbi tendencia a jogász hivatásrendek közös érdeke, amelynek eléréséhez az egyes tudományterületek közötti együttműködés és azok tudatos összehangolása elengedhetetlen. A jövőre nézve megfontolandó lehet a közjegyzői hivatásrend pszichológiai szempontú edukációja, hiszen az ilyen jellegű ismeretek bővítése lényeges segítséget nyújthat a közjegyző számára saját működésének mélyebb megértésében, valamint a hivatás gyakorlása során felmerülő kihívások hatékonyabb legyőzésében. A jogpszichológia szintetizált ismeretanyaga felhasználásának valódi hozadéka, hogy tudatosságot és szélesebb körű rálátást kínálhat a döntéshozó számára, hiszen a hivatás szolgálata során újszerű mentális kellékekhez jut hozzá, általa felfigyelhetünk az emberi természetből fakadóan szükségszerűen jelenlévő torzulásokra, terelésekre, csökkentve egyúttal azok befolyását a döntéshozatal folyamata során. Következésképp, a kutatási eredmények alapján az érzelmek a háttérben munkálnak, befolyásolnak minket, hatást gyakorolnak ránk akkor is, amikor jelenlétük épp nincs a fókuszunkban, így leginkább akkor van esélyünk az irányításunk alá vonni őket, ha elismerjük és tudatosítjuk létezésüket. Összegezve tehát, a jogpszichológia tudományának számunkra legnagyobb hozadéka tehát az lehet, hogy általa egy színesebb, összetettebb „közjegyzői énképet” nyerhetünk, mivel speciális rálátást kínál önmagunkra mind a magánéletünkben, mind a hivatali működésünk során, általa modernebb külső nézőpontból tekinthetünk önmagunkra és döntéshozatali folyamatainkra egyaránt.